

*Абдыкеримова А. Э., филол. илимд. докт.
aida.abdykerimova@iksu.kg
ORCID: 0009-0005-3680-8348
К. Тыныстанов ат. БИМУ
Каракол ш., Кыргызстан*

ТЕКСТТИН ПРАГМАТИКАСЫНЫН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ

Макалa тексттин прагматикасы түшүнүгүнө байланыштуу айрым бир жалпы маселелерге арналган. Кептик коммуникациянын негизги бирдиги катары таанылган тексттин семантикасын жана ички структурасын гана изилдөө-талдоо зарыл болбостон, анын прагматикасын – коммуникациянын аяккы максатынын аткарылышынын көрсөткүчүн да иликтөө зарыл экендиги белгиленген.

Азыркы тил илиминде тилди, тилдин бардык көрүнүштөрүн, кубулуштарын, кызмат аткаруусун антропоборбордук парадигманын алкагында кароо, изилдөө тенденциясы актуалдуу экени талашсыз. Анткени тилдин коомдук-социалдык кубулуш катары маңызы, табияты, биринчи кезекте, тилди жараткан жана колдонгон адам аркылуу, адамзат коому аркылуу аныкталат. Ал эми тилдин глобалдык кубулуш катары өзгөчөлүгү, адамдар ортосундагы коммуникация каражаты катары кызмат аткарышы, биринчи кезекте, текст аркылуу жүзөгө ашырылат. Текст семантика-структуралык, коммуникативдик специфика менен катар, прагматикалык спецификага да ээ өзгөчө бирдик болуп саналат.

Тексттин прагматикасы текст менен адресант жана адресаттын ортосундагы карым-катыштар менен шартталат. Мындай карым-катыштар кээде карама-каршылык мүнөзүнө да ээ. Ушуга байланыштуу, макалада тексттин прагматикасынын маңызын жана өзгөчөлүктөрүн ачып берүү аракети жасалды.

Түйүндүү сөздөр: лингвистика, текст, кеп, прагматика, прагматикалык лингвистика, тексттин прагматикасы, прагматикалык максат-мүдөө, адресант, адресат, прагматикалык карама-каршылык.

*Абдыкеримова А. Э., докт. филол. наук
aida.abdykerimova@iksu.kg
ORCID: 0009-0005-3680-8348
ИГУ им. К. Тыныстанова
г. Каракол, Кыргызстан*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАГМАТИКИ ТЕКСТА

Статья посвящена некоторым общим вопросам, касающимся понятия прагматики текста. Указана необходимость изучения не только семантики и внутренней структуры текста, но и его прагматики, как показателя выполнения конечной цели коммуникации.

Известно, что в современном языкознании актуальна тенденция изучения языка, всех языковых явлений, функционирование языка в рамках антропоцентрической парадигмы. Потому что сущность, природа языка как общественно-социального явления, прежде всего, определяется человеком, человеческим обществом, создавшим и применяющим язык. Специфика языка как глобального явления, его функционирование как средства коммуникации между людьми, прежде всего, реализуется через текст. Текст как особая единица, имеющая семантико-структурную, коммуникативную специфику, обладает еще и прагматической спецификой.

Прагматика текста обусловлена отношениями между текстом и адресантом, адресатом. Такие отношения иногда имеют противоречивый характер. В связи с этим, в статье предпринята попытка раскрыть сущность и особенности прагматики текста.

Ключевые слова: лингвистика, текст, речь, прагматика, прагматическая лингвистика, прагматика текста, прагматическая установка, адресант, адресат, прагматическое противоречие.

*Abdykerimova A. E., doctor of philology
aida.abdykerimova@iksu.kg
ORCHID: 0009-0005-3680-8348
K. Tynystanov Issyk-Kul State University,
Karakol, Kyrgyzstan*

SOME QUESTIONS OF THE PRAGMATICS OF THE TEXT

The article is devoted to some general questions concerning the concept of text pragmatics. The necessity of studying not only the semantics and internal structure of the text, but also its pragmatics as an indicator of the fulfillment of the ultimate goal of communication is indicated.

There is no doubt that in modern linguistics, the tendency to study language, all linguistic phenomena, and the functioning of language within the framework of an anthropocentric paradigm is relevant. Because the essence, the nature of language as a socio-social phenomenon, is primarily determined by man, by human society, who created and uses language. The specificity of language as a global phenomenon, its functioning as a means of communication between people, is primarily realized through text. The text, as a special unit with semantic, structural, and communicative specificity, also has pragmatic specificity.

The pragmatics of the text is determined by the relationship between the text and the addressee. Such relationships are sometimes contradictory. In this regard, the article attempts to reveal the essence and features of the pragmatics of the text.

Key words: *linguistics, text, speech, pragmatics, pragmatic linguistics, pragmatics of the text, pragmatic attitude, addressee, addressee, pragmatic contradiction.*

Азыркы тил илиминде тилди изилдеп үйрөнүүнүн негизги багыты тилди глобалдык кубулуш катары түшүндүрүү, адам ишмердигинин ар кыл жактары менен байланышкан негизги коммуникация каражаты катары түшүндүрүү аракеттери менен шартталган. Анткени тилдин коомдук-социалдык кубулуш катары маңызы, табияты, биринчи кезекте, тилди жараткан жана колдонгон адам аркылуу, адамзат коому аркылуу гана аныкталат. Бул болсо тилди, тилдин бардык көрүнүштөрүн, кубулуштарын, кызмат аткаруусун антропоборбордук парадигманын алкагында кароо, изилдөө зарылдыгын көрсөттү. Эгерде тил мурда “өзүнүн ичинде жана өзү үчүн” каралып келген болсо, эми “тил адам үчүн жана адам тил үчүн” деген формула аркылуу тилди адамдын жана белгилүү этностун коомдук аң-сезиминин туундусу, менталитетти аныктоочу факт, адам аркылуу таанылган, кабылданган дүйнөнүн вербалдык образы, сүрөтү катары аныкталат. Демек, азыркы лингвистикада тилди ошол тилди жараткан адам, анын ишмердиги менен ажырагыс байланышта кароо тенденциясы доминанттык позицияны ээлөөдө. Бул тенденция XVIII кылымдын 2-жарымында В. фон Гумбольдт негиздеген, ортодо көңүл бурулбай калган идея менен – азыркы тил илиминде антропоборбордук парадигманын өзөгүн түзгөн идея менен шартталган.

Жогруда белгиленгендей, тилдин глобалдык кубулуш катары мүнөзү, адамдар ортосундагы коммуникациянын эң маанилүү каражаты катары кызмат аткарышы, биринчи кезекте, текст аркылуу жүзөгө ашырылары белгилүү. Текст кептик коммуникациянын негизги бирдиги катары таанылышы анын (тексттин) ички структурасын гана изилдөө-талдоо зарылдыгын билдирбестен, анын прагматикасын – коммуникациянын аяккы максатынын аткарылышын да иликтөө зарылдыгын шарттайт. Негизи, текст изилдөөнүн өзгөчө татаал объектиси болуп саналары маалым. Түзүлүшүнүн көп пландуулугунан жана көп деңгээлдүүлүгүнөн улам, текстти лингвистикалык илимдин гана алкагында изилдеп үйрөнүү мүмкүн эмес. Текстке берилген көпчүлүк дефинициялар аны белгилүү бир закондор, эрежелер боюнча структураланган бүтүндүк катары аныктайт. Чечмелеп айтканда, текст – тилдик

бирдиктер болуп саналган сүйлөмдөрдөн турган, сүйлөмдөр кыйла чоңураак бирдиктер болгон айтымдарды, фразаларды, фразадан жогорку бирдиктерди уюштурган, алар коммуникациянын максаттарына жооп берген белгилүү бир аякталган ойду билдирген бүтүндүк. Адатта, фразадан жогорку бирдиктер катары тексттин тематикалык бөлүктөрү, параграфтар, главалар, бөлүмдөр ж. б. каралып жүрөт. Ошондой эле айрым изилдөөчүлөр текстти тилдин бирдиги эмес, кептин бирдиги катары карап жүрүшкөнүн да белгилей кетүү зарыл.

Тексттин маңызын кыйла толугураак ачып берген аныктама катары тилчи-окумуштуу И. Р. Гальпериндин аныктамасын көрсөтүүгө болот: «Текст – это произведение речетворческого процесса, обладающее завершенностью, объективированное в виде письменного документа, литературно обработанное в соответствии с типом этого документа, произведение, состоящее из названия (заголовка) и ряда особых единиц (сверхфразовых единств), объединенных разными типами лексической, грамматической, логической, стилистической связи, имеющие определенную целенаправленную и прагматическую установку» [Гальперин, 2004: 18]. Демек, бул аныктамадан байкалгандай, текст кеп ишмердигинин бирдиги катары эсептелүү менен катар, прагматикалык мүнөзгө ээ бирдик да болуп саналат. Тексттин прагматикасы – өтө татаал, тексттин өзүндөй эле көп пландуу, көп аспектилүү көрүнүш. Ошондуктан бул жааттагы изилдөлөр да өтө көп аспектилүүлүгү менен мүнөздөлөт (Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булыгина, Т. А. ван Дейк, Г. В. Колшанский, А. Е. Кибрик, С. Ж. Мусаев, Т. С. Маразыков, Е. В. Падучева, В. В. Петров, О. Г. Почепцов, Ю. С. Степанов, И. П. Сусов ж. б.).

Жалпысынан, прагматика (грекче $\rho\rho\upsilon\mu\alpha$ – иш, иш-аракет) – тил илиминин жана семиотиканын тилдик белгилердин кепте кызмат аткаруусун изилдеп үйрөнүүгө алган тармагы. «Лингвистикалык энциклопедиялык сөздүккө» таянсак, «прагматика» термини илимий айлампага XX к. 30-жылдарынын аяк ченинде Ч. У. Моррис тарабынан киргизилип, аталган окумуштуу прагматиканы семиотиканын бөлүмү катары караган жана сүйлөөчүлөрдүн белгилерге карата мамилесин изилдеп үйрөнүүчү илим катары түшүндүргөн. Ал эми прагматиканын лингвистиканын тармагы катары калыптанышы Ч. С. Пирстин ысымы менен байланыштуу болуп, XX к. 60-жылдардын 2-жарымы – 70-жылдардын башына туура келет. Лингвистикалык прагматика так байкалган чектерге ээ эмес, анын алкагына сүйлөөчү субъект же адресант, кеп багытталган жак же адресат, алардын өз ара карым-катышы, пикир алышуу кырдаалы ж. б. маселелердин кеңири комплекси кирет [ЛЭС, 1990: 389-390]. Н. Д. Арутюнованын пикиринде, бул маселелердин ар бири өз ичинен да маселелердин алкагына ээ, мисалы, кеп субъектиси же адресантка байланыштуу айтымдын ачык жана көмүскө максаттары, кеп тактикасы, сүйлөөчүнүн ниет-мүдөөсү ж. б. маселелер каралат [Арутюнова, 1981].

Ал эми В. Г. Гактын аныктоосу боюнча, прагматика - «...раздел языкознания, изучающий функционирование языковых образований в речи – отношение между высказыванием, говорящими и контекстом (ситуацией) в аспекте человеческой деятельности» [Гак, 1998: 360]. Академик С. Ж. Мусаев бул жааттагы көпчүлүк изилдөөчүлөрдүн пикирлерине таянуу менен, прагматиканы аныктоодо тилди колдонуунун шарттарын (кеңири мааниде) жана ал аркылуу таасир этүүнү негизги критерий катары алган [Мусаев, 2010, 531]. Демек, прагматика тилди колдонуунун ар түрдүү өзгөчөлүктөрүн формалдык репрезентациялоо менен байланышкан өзгөчө тармак болуп саналат. Ал эми «тилдик белгилер менен аларды пайдалангандардын ортосундагы карым-катыштарды изилдеп үйрөнгөн» [Степанов, 1998: 462] лингвистика

прагматикалык лингвистика деп аталары түшүнүктүү. Демек, прагматикалык лингвистика бүгүнкү тил илиминде кептин, дискурстун, ошондой эле текст сыяктуу татаал структуранын семантикасы, мазмуну, алардагы модалдуулук факторлору жөнүндөгү гана маселелер эмес, коммуниканттардын (адресант жана адресаттар) өзгөчөлүктөрү, фондук билимдери, коммуникация өтүп жаткан кырдаал, шарт, жагдайдын спецификасы, сүйлөөчүнүн интенциясы сыяктуу маселелерди да изилдөөгө багыт алат.

Лингвистикалык прагматика тилдик каражат-бирдиктерди коммуникативдик-функционалдык багытта колдонуу жана ал аркылуу коммуниканттарга таасир этүү катары жаралуу менен, коммуникацияны вербалдык эмес контексттик деңгээлде изилдөөгө өзгөчө басым коёт. Ал коммуникациянын, кеп ишмердигинин натыйжалуу, ийгиликтүү ишке ашышында, тексттин семантикасы, автордук интенция толук көлөмдө түшүнүктүү болушунда, адресаттын реакциясын пайда кылууда тилдик компетенция түшүнүгү жетишсиз экендигин айкындады. Прагматика лингвистикалык түшүнүк катары пресуппозиция жана коммуникативдик компетенция түшүнүктөрүнүн тил илимине киришин жана алардын негизги категориялардын бири катары колдонулушун шарттады. Демек, тилдик компетенция тексттин анын толук өлчөмдө түшүнүктүү болушунун негизи болуп эсептелет да, тексттин прагматикалык аспектин түзөт. Ал эми тексттин жаралышы, түзүлүшү, кызмат кылышы жана анын түшүнүктүү, жеткиликтүү болушу коммуникативдик-прагматикалык кырдаалга, талап-мүдөөгө байланыштуу болот жана алар аркылуу шартталат.

Тексттин прагматикасы же прагматикалык аспектиси – тексттин белгилик түзүлүш катары аспектилеринин бири, ал текст менен тексттик ишмердүүлүктүн субъектилеринин ортосундагы, башкача айтканда, текст менен адресант жана адресаттын ортосундагы карым-катыштарды көрсөтөт. Мында тексттин прагматикалык натыйжалуулугу, прагматикалык максат-мүдөөгө жетүүнүн деңгээлин аныктоо негизги маселе катары каралат. Салтуу түрдө тексттин прагматикасы окурмандын коммуникативдик кызыкчылыктарын, кептик пикир алышуунун фундаменталдык принциптерин эсепке алуу максатын көздөйт. Тексттик туундунун адресанты тексттин окурманга бир кыйла жеткиликтүүлүгүн, түшүнүктүүлүгүн камсыз кылуу үчүн текстти түзүү процессинде эле анын төмөнкүдөй принциптерин кармануусу талапка ылайык: текст локалдык жана глобалдык байланыштуулук белгилерине ээ болууга тийиш, потенциалдуу адресатка карама-каршылыксыз референцияны ишке ашырууга мүмкүндүк берүүсү керек, окурмандын фондук билимдеринин сандык жана сапаттык мүнөздөмөлөрү эске алынышы зарыл ж. б.

Тексттин жалпы табиятын, түзүлүү механизмдерин аныктоодо, биринчи кезекте, тексттин өзүнүн прагматикалык максаты жана авторунун прагматикалык максаты түшүнүктөрүн тактап алуу талапка ылайык. Жогоруда айтылып кеткендей, тексттин түзүлүшүндө (жаралышында) белгилүү бир закондор жана эрежелер орун алат. Биринчи кезекте, текст тексттин өзүнүн максатына жана авторунун ниет-максатына ылайык түзүлөт. Тексттин максаты тексттин өзү, анын тиби, жанры, милдеттери менен шартталат. Экинчиси болсо бүт бойдон автордук модалдуулук менен байланыштуу, анткени кандай текст болбосун, кандайдыр бир маалыматты гана камтыбастан, автордун ошол маалыматка болгон мамилесин да камтыйт. Мына ушул жагдай тексттин прагматикасын аныктоодо олуттуу мааниге ээ, анткени тексттин интерпретациялык тарабы менен байланыштуу. Автор текстти жаратып гана тим болбостон, окурмандын текстти интерпретациялоосуна багыт берет.

Автордун прагматикалык деңгээли катары анын көз караштар, баалуулуктар, максат-мүдөөлөр, багыттар, интенциялар системасы каралат. Бул система автордун (адресаттын) тексттерди түзүүсүнө негиз болуу менен, аны ишке ашыруу үчүн тилдик каражаттарды тандап алуусун түшүндүрөт.

Белгиленип кеткендей, тексттин прагматикалык максаты анын тиби же түрү, жанры, милдетине байланыштуу. Адегенде тексттин жалпы максаттык багыты аныкталат – текст маалымат берүү, окутуу, инструкциялоо, декларациялоо ж. б. багытында болушу мүмкүн. Тексттин прагматикалык максаты тексттин формасын, көлөмүн, материалды тандап алууну, жалпы стилистикасын, структурасын ж. б. аныктайт. Маселен, окуу китебинин текстин түзүү ниети бар автор тексттин көлөмү кандай болорун, кандай темаларды жана маселелерди чагылдыруу керектигин, түзүлүүчү тексттин структурасы кандай болорун, окуу адабияттарынын жанрдык өзгөчөлүктөрүн жана материалды берүүнүн методикалык ык-амалдарын, жол-жоболорун алдын ала болжолдойт, билет. Автор ушу багыттагы текстти, башкача айтканда, окуу китебинин текстин түзүүнүн жалпы эрежелерин жетекчиликке алат, ошол эле учурда өзүнүн жеке коррективаларын да киргизиши мүмкүн, тактап айтканда, автордук прагматикалык мүдөөсүн ишке ашырат.

Тексттин өзүнүн прагматикалык максаты менен авторунун прагматикалык максат-мүдөөсү айкалышып, бири бирин толукташы да мүмкүн, айрым бир себептерге байланыштуу ортосунда ажырым, атүгүл, карама-каршылык да болушу ыктымал. Айрым учурда автор өзүнүн жекече бир ышкысына, жөндөмүнө таянып, тексттин кайсы бир жанрына артыкчылык берүүсү толук мүмкүн. Маселен, көркөм адабияттын мисалдарына кайрылсак, жазуучу Т. Сыдыкбеков көлөмдүү романдарга, А. Саспаев чакан форма болгон аңгемеге, С. Жусуев же С. Эралиев поэзиялык формага артыкчылык бергени, ал эми Ч. Айтматов повесть жанрында көбүрөөк иштегени белгилүү. Автор жанрды тандап алуу менен, текстти ошол жанрдын талаптарына, милдеттерине жана принциптерине ылайыктап жаратат, бирок жанрдын канондорун бузуп же өзгөртүп коюшу да мүмкүн. Мына ушул жерде академик С. Ж. Мусаев келтирген Т. ван Дейктин пикири жогоруда айтылгандарды ырастайт эсептейбиз: «Тексттин тигил же бул структуралык көлөмдө берилиши анын прагматикалык аспектиси менен гана байланыштуу» [Мусаев, 2010, 530].

Автордун прагматикалык максат-мүдөөсү автордук инсандык башталма менен ажырагыс байланышта. Автордук инсандык башталма тексттин башка түрлөрүнө караганда көркөм текстте көбүрөөк орун алат жана байкалат. Негизи эле, текст канчалык стандартуу мүнөзгө ээ болсо, анын белгилери ошончолук айкын байкалат, анын түзүлүү канондору ошончолук өзгөрүлгүс болот жана автордун инсандык башталмасынын орун алышы ошончолук төмөн болот. Мисалы, иштиктүү тексттерге кирген өтүнүч, арыз, кайрылуу ж. б. функционалдык милдеттери жана иллокутивдик, перлокутивдик даражалары боюнча өзгөчө мүнөздөгү тексттер болуп саналат. Мындай тексттер жаралган коммуникативдик-прагматикалык кырдаал төмөнкү компоненттерден: 1) өтүнүч, арыз, кайрылуу ж. б. багытталган адресат; 2) өтүнүч, кайрылуу, арыздын ж. б. адресанты; 3) текстте айтылып жаткан маани-мазмун; 4) адресанттын көздөгөн максат-мүдөөсү же талабы, башкача айтканда, интенциядан турат. Мындай текстте адресант, бир жагынан, өзүнүн максатына жараша тексттеги айтылган ой, маани-мазмунду адресат кабыл алып, тиешелүү маселени чечип же аткарып бергидей даражада түзүшү керек болсо, ошол эле учурда, экинчи жагынан, ал түзгөн текст расмий документтерге мүнөздүү касиет-белгилерге, талаптарга жооп

бериши зарыл. Демек, прагматикалык ушул эки жактуу талап, эки жактуулук текстте прагматикалык карама-каршылыкты пайда кылуу менен, тексттин маани-мазмунунун, адресанттын интенциясынын, максат-мүдөөсүнүн жеке мүнөзгө ээ экендиги менен адресанттын институттук ролунун ортосундагы карама-каршылыкты көрсөтөт.

Ал эми илимий стилдеги текстте анын прагматикалык карама-каршылыгы өзгөчө спецификага ээ. Бул андай тексттердин функционалдык милдетинин локуциялык мүнөзгө ээ экендиги менен байланыштуу. Илимий тексттердин коммуникативдик негизги максаты болуп тигил же бул илимий жаңы тармактын өнүгүш ал-абалын, тигил же бул илимий маселенин аныкталыш, чечмелениш мүнөзүн, тигил же бул илимий ийгиликтерди, ачылыштарды жайылтуу, алар тууралуу маалымат берүү эсептелери маалым. Илимий тексттин прагматикалык спецификасы, баарыдан мурда, ал текст багытталган адресанттын прагматикалык мүмкүнчүлүгү менен байланышкан. Анткени илимий мүнөздөгү текст багытталган адресант, бир жагынан, ошол текст баяндаган тигил же бул илимий маселе жөнүндө атайын даярдыгы, жетишерлик билими бар окурмандар болсо, экинчи жагынан, андай текст көп учурда конкреттүү адресатка ээ эмес. Демек, ушул өзгөчөлүк илимий тексттеги коммуникативдик-прагматикалык өзгөчөлүктү шарттоо менен, андай мүнөздөгү тексттердин локуциялык мүмкүнчүлүгүн аныктайт. Ошол эле учурда мындай тексттер багытталган адресанттын, айталы, анын тексттик материалды кабыл алуу жана түшүнүү дарамети, тексттик компетенциясы, тексттеги маалымат боюнча билим деңгээли ж. б. прагматикалык мүнөздөмөлөрүнүн адресантка белгисиз болушу да илимий тексттеги прагматикалык карама-каршылыктын мүнөзүн шарттайт. Адресант кеп болуп жаткан илимий маселе, тармак боюнча атайын даярдыгы бар адис катары тексттин илимий мүнөзүн, илимий деңгээлин, сапатын, стилин сактоого милдеттүү, башкача айтканда, мындай тексттерде инсандык башталманын үлүшү азыраак болот.

Ал эми текстте «көркөмдүктүн» орун алышы канчалык жогору болсо, инсандык башталма да ошончолук айкын байкалат. Маселен, көркөм текстте абзацтын түзүлүшүндө да тексттик максат менен автордук максаттын ортосундагы айырманы байкоого болот. Адатта, абзац фраза аралык биримдикке сиңип кетүүгө, башкача айтканда, семантикалык жана структуралык жактан аякталган бирдик болууга тийиш. Бирок автордун эрки менен эмоциялык, эмфатикалык пландагы максатты көздөп абзац фраза аралык биримдикти бузушу мүмкүн же тескерисинче бир нече фраза аралык биримдикти бир чоң фразага бириктирип коюшу да ыктымал. Текст түзүүнүн принциптери, эрежелери боюнча, текстте теманы ачууда композициялык ырааттуулук сакталышын талап кылынат, ал эми көркөм текстте автор мындай эрежелерди көңүлгө албастан, «күтүлбөстүк» ык-амалын колдонуу менен тексттин көркөмдүгүн жогорулатууга аракет жасайт. Мына ушул жагдай да автордун прагматикалык мүдөөсү менен түздөн түз байланыштуу.

Текстте жогоруда белгиленген эки прагматикалык максат-мүдөөнүн өз ара таасиринин натыйжасында мүчөлөштүрүүнүн эки түрү орун алат: объективдүү мүчөлөштүрүү жана субъективдүү мүчөлөштүрүү. Объективдүү мүчөлөштүрүү тексттин структуралык логикасына баш ийсе, субъективдүү мүчөлөштүрүү тексттин уюшулушунун, түзүлүшүнүн логикалуулугун же күчөтөт, же аны бузуу менен маанилик жана стилистикалык эффектилерди пайда кылат. Тексттин логикалуулугунун бузулушун автор окурманга таасир этүү максатында атайылап колдонот, бул учурда тексттин максаты менен автордун максат-мүдөөсүндө ажырым орун алат. Академик С. Ж. Мусаевдин пикиринде, мындай ажырымдардын негизин ар кыл себептер түзүшү

мүмкүн: «логикалык контрадикторлук, башкача айтканда, бир эле автордун бир эле текстинде бир ойду танган жана кайра эле ошол ойду бекемдеген пикирдин болуп калышы; семантикалык компоненттердин дал келбестиги; синтаксистик байланыштын семантикалык карым-катышка туура келбей калышы; семантика-информативдик мазмун менен синтактика-грамматикалык структуранын шайкеш келбеши; коммуникациянын максат-мүдөөсү менен прагматикалык талаптын дал келбей калышы; айтуучунун түшүнүгүндөгү дал келбөөчүлүк; коммуниканттардын ортосундагы тезаурустук деңгээлдин бирдей эместиги; бир эле нерсени, кубулушту бир эле мезгилде ар кыл көз караштан сыпаттоонун мүмкүн экендиги; коммуникативдик процесстин катышуучуларынын тексттик пресуппозиция менен тааныш эместиги ж. б.» [Мусаев, 2020: 75-76]. Мына ушул жагдайлар текст жаратуу учурунда, андан соң тексттин өзүндө коммуникативдик-прагматикалык мүнөздөгү карама-каршылыктарды пайда кылары шексиз жана бул карама-каршылыктар текстти адекваттуу кабыл алууга, түшүнүүгө белгилүү даражада өз таасирин тийгизбей да койбойт.

Албетте, жогоруда белгиленип кеткендей, тексттин прагматикасы – тексттин өзү сыяктуу эле татаал, көп деңгээлдүү жана көп жактуу категория. Бул макалабызда ошол татаал маселенин айрым бир жалпы мүнөздөгү маселелерине гана кайрылуу аракетин жасадык. Бул өңүттө адресаттык прагматика, прагматикалык карама-каршылыктар, автордук же адресаттык жана адресанттык интенция, прагматикалык подтекст, тексттердин түрдүү типтериндеги прагматикалык специфика жана потенциал ж. б. толуп жаткан маселелер өз өзүнчө кылдат изилдөө-талдоого алынышы талапка ылайык деп эсептейбиз.

Жыйынтыктап алганда, азыркы лингвистикадагы антропоборборук парадигманын көз карашынан алганда, прагматикалык аспект тексттин адресант жана адресат факторлору менен байланышкан маанилүү аспекти болуп саналат. Тексттин прагматикалык аспекти адресант тарабынан тексттин жаралуу процессинде да, адресат тарабынан кабыл алуу, түшүнүү процессинде да олуттуу фактор катары жалпы лингвистикалык өңүттө да, тексттик лингвистиканын өңүтүндө да жана түздөн түз прагматикалык лингвистикада да ар тараптуу, деталдуу иликтөөгө алынышы зарыл.

Адабияттар:

1. Арутюнова, Н. Д. Фактор адресата [Текст] / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Сер. ЛиЯ. - 1981. - №4.
2. Гальперин, И. Р. Текст как объект лингвистического исследования [Текст] / И. Р. Гальперин. -М.: Едиторил УРСС, 2004. - 143 с.
3. Гак, В. Г. Прагматика // Русский язык. Энциклопедия [Текст] / Главный ред.: Ю.Н. Караулов. - М, 1998. - С. 360-361.
4. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / Главный ред. В. Н. Ярцева. - М.: Советская энциклопедия, 1990. - 685 с.
5. Мусаев, С. Ж. Кыргыз тил илиминин маселелери [Текст] / С. Ж. Мусаев. - Бишкек, 2010.
6. Мусаев, С. Ж. Тил илими: илимий таанып-билүү жана тил илиминин тарыхы [Текст] / С. Ж. Мусаев, А. Э. Абдыкеримова, С. З. Садыкова. - Бишкек, 2020. - 430 б.
7. Степанов Ю.С. Семиотика // Русский язык. Энциклопедия [Текст] / Главный ред. Ю. Н. Караулов. - М., 1998. - С. 460-462.
8. Петров, В. В. Прагматика: формальная репрезентация или логическая модель? [Текст] / В. В. Петров, В. Н. Переверзев. В кн.: Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. - М.: Наука, 1989. - 288 с.